

Valik Sándor: Utcákon, tanyákon, lakhatásban

Esettanulmány

Bevezetés

2003. év júniusától dolgozom szociális munkásként a Periféria Egyesületnél. Az elmúlt 17 évben többnyire utcán élő hajléktalan emberekkel foglalkoztam. Munkám során számos esetben szembesültem azzal, hogy az első utcára kerülés milyen sokkhatásként éri az embereket. Kezdetben milyen elkeseredett küzdelmet folytatnak a kilábalásért, majd azzal is, hogy ez a küzdelem, miként hagy fokozatosan alább, a kezdeti sikertelenségek miatt. Hogyan alkalmazkodnak az utcai élethez, hogyan „tanulják meg” a hajléktalan lét szabályait, hogyan nem tud sok esetben segíteni a diszfunkciókkal és alulfinanszírozottsággal küzdő ellátórendszer abban, hogy ne csússzanak végleg a hajléktalanság állapotába.

Esettanulmányom középpontjába egy olyan hajléktalan pár történetét helyezem, akik minden viszontagság ellenére ki tudtak kapaszkodni ebből az élethelyzetből, annak ellenére, hogy minden körülmény adott volt, hogy az előbb említett tendencia legyen a sorsuk. A tanulmány több szempontból is rendhagyó, mivel egy nagyon hosszú időszakot, majdnem kilenc évet ölel fel. Nem a teljes időszakban voltam a segítőjük, több esetben nem is Nyíregyházán tartózkodtak, vagy már a „szállós” korszakukban nagyobb részt az intézményes ellátásban kaptak segítséget. Az eltelt időszakban megjárták az utcát, számtalan helyen dolgoztak a mezőgazdaságban lakhatásért, voltak „szállósok” is. Két éve az Albérlők Házában laknak, és rendszerben fizetik a lakhatásuk költségeit.

Írásomban főként arra keresem a választ, milyen tényezők hátráltatták, illetve segítették a kilábalási folyamatot, milyen korszakok határozták meg ezt a hosszú időszakot, és mik voltak azok a meghatározó pontok, amelyek a terelték az életüket.

Előzmények

Béla 55 éves férfi. Szatmárnémetiben született, és egészen 41 éves koráig ott is élt. Az általános iskolát nem fejezte be, hét osztályt végzett el. Jó a fizikai állapota.. Külön él a feleségétől, aki Szatmárnémetiben maradt. Több mint 10 éve élettársi kapcsolatot létesített, párjával szülővárosában ismerkedett meg. Édesapja meghalt, édesanyja egyedül él Szatmárnémetiben. Két testvére van, de ritkán tartja velük a kapcsolatot. Párja, Éva 46 éves, elvált, egy gyermeke született, akit közeli rokonok nevelnek. 2009-ben jöttek először Magyarországra, Budapesten több helyen is dolgoztak, albérletben vagy a munkáltató által biztosított szálláshelyen laktak. Béla többnyire építkezéseken dolgozott, és a súlyosbodó gazdasági válság hatására egyre kevesebb munkalehetőség adódott. Ez oda vezetett, hogy mindketten a mezőgazdaságban vállaltak munkát. A hajléktalan ellátásban dolgozók tudják, hogy az esetek túlnyomó többségében ez egyet jelent az emberek kihasználásával. Lényegében modern rabszolgaságnak tekinthetjük, ahol gyakran csak ellátásért és szállásért dolgoztatják az ide kényszerülöket. Egy Miskolc közeli tanyán két évet töltöttek, ám a végére megromlott a viszonyuk a munkaadóval, ami oda vezetett, hogy fizetség nélkül, egyik napról a másikra kellett eljőnniük.

Ezután Nyíregyháza mellett döntöttek, Béla későbbi elmondása szerint Szatmárnémeti viszonylagos közelsége miatt, de mivel nem volt semmi lehetőségük, az utcára hozta őket a vonat. Mindez 2011 novemberében történt, és pár napon belül megjelentek az ételosztások helyszínén.

Utcaikon, tanyákon, előzetesen

Az első kapcsolatfelvételre tehát az egyik ételosztási helyszínén került sor. Béla jött oda, az élettársa, Éva messzebről, visszahúzódva figyelte az eseményeket. Ez a felállás mind a mai napig jellemző. Ha Évának kellett segíteni valamiben, akkor is többnyire Bélán keresztül kommunikáltunk. Éva rendkívül visszahúzódó, halk szavú asszony benyomását keltette. Béla rendkívül udvariasan és tisztelettudóan viselkedett, ez mind a mai napig jellemző rá, mindent többször megköszön, és mindig valamilyen jókívánsággal búcsúzik. Az ételosztás helyszínén csak egy rövid beszélgetésre volt lehetőségünk, ezért pár nappal később az irodahelyiségben került sor az első hosszabb, segítő beszélgetésre. Ezen a találkozón csak Bélával tudtam beszélni, Éva nem igazán szólt hozzá a történésekhez. A szociális anamnézis felvétele során egyértelműen kiderült, hogy az intézményes ellátással szemben rendkívül bizalmatlanok, hallani sem akarnak arról, hogy bemenjenek az éjjelire. Lépcsőházakban próbálják meghúzni magukat, de már többször kizavarták őket.

Az elsődleges problémát egyértelműen a lakhatás és a munkalehetőség hiánya jelentette. Nehezítette a helyzetet, hogy mindketten román állampolgárok voltak, legális munkavállalásuk is feltételekhez volt kötve. Az intézményes ellátást nem akarták igénybe venni, ezért a napi utcai gondozáson kívül nagyon szűk volt a mozgásterünk. Már ekkor felvetődött a magyar igazolvány és a kettős állampolgárság megszerzésének lehetősége. Ennek utánanéztünk, ehhez többek között születési anyakönyvi kivonatra és egyéb igazolásra is szükség van, amihez haza kellett volna utazniuk. Erre egyelőre nem volt pénzük, így abba az irányba indultunk, hogy munkát vállaljanak. Segítségünkkel álláskereső hirdetést adtak fel az akkor még működő helyi hirdető újságban. Mezőgazdasági jellegű munkát kerestünk, lehetőség szerint szállással együtt. Már az első hirdetésre többen reagáltak, és ők megállapodtak egy gazdával, aki Mátészalka közelébe vitte őket. Körülbelül két hétig maradtak ott, de a rossz körülmények miatt visszajöttek. Az elkövetkező másfél évet lényegében ez határozta meg, hol valamilyen tanyán dolgoztak, hol utcáztak. Egyértelmű volt, hogy ezek a lehetőségek nagy kockázatot rejtnek, hiszen számos utcás ügyfelünktől hallottuk, hogy az esetek többségében csak kihasználják az embereket. Ugyanakkor az is látszott, hogy Béla egy rendkívül „nehéz ember”. Udvariassága mellett sértődékeny, elképzeléseiből nehezen engedő személyiség kezdett előttünk kirajzolódni. Ezek a személyiségjegyek egy nagyon problémás történethez vezettek, melynek következtében mindketten előzetes letartóztatásba kényszerültek. 2012-ben egy Oros közeli tanyára szegődtek, ahol szarvasmarha tenyésztéssel foglalkoztak. Az ellátás és a szállás mellett fizetséget is kaptak, sőt felmerült az is, hogy a későbbiek folyamán bejelentik őket. Kezdetben minden nagyon biztatóan alakult, de aztán egyre több konfliktus volt Béla és a munkaadója között. Ez odáig fajult, hogy el kellett jönniük, de itt nem állt meg a történet. Olyan szinten elmérgesedett a kapcsolatuk a munkaadóval, hogy az illető bosszút állt. Az utolsó havi bérük

átadása előtt értesítette a rendőrséget, hogy őt Bélák megszarolták, feljelentik mindenhol, amiért feketén foglalkoztatja az embereket.

A munkaadó úgy állította be a történetet a rendőrségnek, hogy a találkozón nem az utolsó havi bérüket adja át, hanem a vesztegetési pénzt, amivel megszarolták. Egészen elképesztő módon egy irodaház előtt kommandósok rohanták le őket, és előzetes letartóztatásba helyezték mindkettőjüket. Mivel zsarolási ügyről volt szó, nem is a rendőrség vizsgálta az esetet, hanem az ügyészség. A vizsgálatot végző ügyésznő minket is megkeresett, a kihallgatásra személyesen én mentem, ahova bekérték az esetdokumentációkat is. Főként a szociális háttérükre, illetve a velük kapcsolatos tapasztalatainkra voltak kíváncsiak, és némileg meglepő módon rendkívül empatikusan álltak hozzájuk. A véleményemet elmondhattam az esetről, és úgy tűnt, ők is egyetértettek abban, hogy megvezették a klienseimet, tehát tényleg csak az utolsó havi bérüket szerették volna megkapni. Végül pár hónappal később szerencsésen lezárult az ügy, felmentették őket, és anyagi kártérítésre is jogosulttá váltak.

Azonban ez az eset sem változtatta meg érdemben a dolgok menetét, nem hozott fordulópontot. Továbbra is csak a „szokott” keretek között tudtunk maradni, éjjeli menedékhelyre továbbra sem akartak menni, haza nem tudtak utazni, így maradt az, hogy keresnek egy jobb munkalehetőséget. Ebben az időben élelmiszerrel, ruházattal, illetve a kártérítési ügyvéddel történő kapcsolattartásban segítettük őket. Nyíregyháza-Oroson egy ismerősnél húzták meg magukat, akit még korábban ismertek meg, de pár hónap után ugyanúgy megromlott a viszonyuk, ahogy már korábban számos alkalommal. Utólag úgy értékelem, hogy a mi figyelmünk sem irányult rájuk teljes egészében, mivel ekkor nem az utcán tartózkodtak, nem voltak lakhatási programjaink, ahová be tudtuk volna őket vonni. Ezután egy újabb hirdetés feladást követően szerencsésebben alakultak a dolgok. 2014 szeptemberében Taktaharkány közelébe kerültek egy gazdálkodóhoz, ahol két évet töltöttek el. Ebben az időszakban nagyot tudtak előrelépni, hiszen haza tudtak utazni, beszerezték a szükséges papírokat, sikerült a kettős állampolgárságot is megszerezniük, majd ezt követően Bélát bejelentették a munkára. Volt tehát előrelépés, de sajnos ez az időszak is úgy zárult, ahogy a korábbiak, megromlott a kapcsolat a munkaadóval, és a folytatásban újra Nyíregyháza, és újra utca.

Kemény tél, fordulópont

2016 novemberében ismét az utcán találkoztunk. A mezőgazdasági munkától megcsömörlötten más irányban próbálkoztak, legális munkaviszonyt szerettek volna létesíteni. Ehhez a papírok adottak voltak, de utcáról munkát keresni, és munkába járni nagyon keveseknek sikerül. Úgy tűnt, számos hirdetésre való jelentkezés után, hogy nem fognak sikerrel járni, mindenhol csak hitegették őket. Megint akkor voltak Nyíregyházán, amikor nem volt futó lakhatási programunk, 2015. év végén lezártuk az utolsót, és újabb az lakhatási pályázatra pedig még két évet várnunk kellett. Az önkormányzati lakhatási támogatásba legális kereset nélkül nem tudtuk bevonni őket, megváltozott munkaképességű személyek ellátására jó egészségi állapotuk miatt nem volt esélyük, aktív korúak ellátását pedig egy év munkaügyi regisztráció után igényelhettek. A fordulópontot végül egy külső körülmény, a 2016/2017. év telén tapasztalható rendkívül hideg időjárás kényszerítette ki náluk. Nem bírták tovább az utcán, és kényszerűségből ugyan, de igénybe vették az éjjeli menedékhely szolgáltatásait. Ez sokaknál csak annyit jelent, hogy utcásokból szállások lesznek, de érdekes módon náluk érdemi lehetőségeket teremtett ez a döntés.

Javukra vált – és ez nagyon fontos tényező a kilábalásukhoz –, hogy egyiküknek sem volt alkoholfogyasztási problémája, mindamellet mindketten rendkívül udvariasan, tisztelettudóan viselkedtek, a szabályokat messzemenőig betartották. A szállót működtető Oltalom Szeretet Szolgálat ebben az időszakban indította el a közfoglalkoztatási programját, és keresték a megbízható, együttműködésre kész embereket. Pár hét bent tartózkodás után felajánlottak Bélának egy állást a programban, amit ő elfogadott. Ennek a megvalósulásában apró szerepet Egyesületünk is vállalt, ugyanis a közfoglalkoztatott státusz betöltéséhez szükséges volt igazolni az iskolai végzettséget. Bélának ugyan csak hét általános iskolai osztálya volt, de be kellett mutatni az erről szóló bizonyítványt, ami ugyan megvolt, de román nyelven készült. Végül a Periféria Egyeset vállalta, hogy hivatalos fordítást csináltat a bizonyítványról.

Apró kitérő, majd önálló lakhatás

Béla tehát dolgozni kezdett, és nagyon elégedettek voltak vele a munkahelyen. Egyiküknek tehát sikerült jövedelemhez jutnia, ami szintén fontos tényező volt abban, hogy ki tudtak lépni ebből az élethelyzetből. Előbb azonban még egy rövid utcás időszak köszönt vissza, ugyanis egyre nehezebben viselték az éjjelis körülményeket, így tavasszal úgy döntöttek, kijönnek a szállóról az utcára. Nem sikerült meggyőzni Bélát, hogy maradjanak a szállón, most is hajthatatlannak bizonyult. Pár hetet töltöttek az utcán, de ez hosszú távon tarthatatlan volt, nem tudta kipihenni magát, többször elaludt a munkahelyen, ott jelezték, hogy hosszú távon nem lesz ez fenntartható. Korábban már javasoltuk számára az Albérlők Házát, de akkor a kevés keresetere hivatkozva nem kívánt élni a lehetőséggel. Átmeneti szállóra nem akart menni, azt semmivel sem tartotta jobb lehetőségnek, mint az éjjelit. A körülmények azonban ismét jó irányba terelték, és javaslatunkra végül jelentkezett az Albérlők Házába. Olyan szerencsés volt, hogy a jelentkezést követő harmadik napon már lakhatáshoz jutottak. A nyári hónapokban ki tudták fizetni a bérleti díjat, ősztől pedig Évát sikerült egy kisgyermek gondozói képzésbe bekapcsolni, így majdnem egy évig neki is önálló keresete volt. Találkozásaink inentől kezdve ritkulni kezdtek, már önállóan is boldogulni tudtak, egyre kevesebbszer keresték fel az irodánkat. 2019 nyarán találkoztam ismét Bélával a nappali melegedőben, ahol egy másik ügyfelünk ügyeit intéztük. Elmondta, hogy a telet nehezen vészték át, mivel Évának véget ért a képzés, de elhelyezkedni nem tudott, így egy keresetből kellett fenntartaniuk magukat. Keresete kétharmada elment a lakhatási költségek fedezésére a maradékból pedig alig tudtak megélni. Kapóra jött, hogy indult nálunk a közalapítvány támogatásával egy lakhatást támogató program, amelybe sikerült bevonnunk Bélát is, tekintettel arra, hogy a kieső kereset miatt a lakhatásuk megtartása veszélybe került. A lakhatási program lényegében eseménytelenül telt, Bélával mindig is jól tudtunk együttműködni. Tervei között az általános iskola befejezése, és egy biztonsági őr képzés megszerzése szerepel. Az utóbbi napokban úgy tűnt, Évának is sikerül az Oltalom közfoglalkoztatási programjába bekerülnie. További kedvező tapasztalat, hogy az Albérlők Háza felújítása jelentős rezsiköltség csökkentést eredményezett, ami tovább erősíti ennek a lakhatásnak a megtartását.

Összegzés

Béla és Éva esete jól szemlélteti, hogy milyen viszontagságos körülményeket kell átvészelnie azoknak, akik életük során az utcára kerülnek. Kilábalásukat számos körülmény nehezítette, hiszen kezdetben külföldi állampolgárként, képzetlenként nehezen tudtak legális munkavállalóként megjelenni a munkaerő piacon, annak ellenére, hogy Uniós országból érkeztek. Béla személyisége sok esetben hátráltatta őket, hiszen hirtelen, dacból hozott döntései súlyos helyzeteket eredményeztek. Esetük jól példázza sajnos azt is, hogy utcai szolgálatként milyen nehéz a hajléktalan élethelyzetbe kényszerült embereket segíteni a napi utcai szociális munka feladatokon túl.

Voltak ugyanakkor olyan körülmények is, amelyek támogatták a kilábalás folyamatát. Mindkettőjük személyiségének azon vonatkozása, hogy az események nem tudták teljesen megtörni őket, bármi történt együtt maradtak, sosem nyúltak az alkoholhoz, hanem újra és újra próbálkoztak, döntő tényezőnek bizonyult. Érdekes módon, a fontos döntéseik meghozatalát mindig valamilyen krízishelyzet kényszerítette ki, de míg sok esetben ez rossz irányba mozdítja el a dolgokat, esetükben pont ezek a helyzetek vitték előre őket, és ezeknél a pontoknál tudott az ellátórendszer is alternatívát kínálni.